

آذربایجان ائل بىلەنى دىكىن نىن آملىقى اىچ بولتى

٢ خوي شهرىندە فولكلور حاقىندا چابالار

٦ ساختار شناسى فولكلور (دانىشيق)

١٢ خويون كندىرىندە اوينانان اويونلار

٢٤ قوددار بىي نىن گلينى (ناغىل)

٢٦ آشيق آسلام

٢٨ خويidan تاپماجالار

٣٢ «شۇرونى چىخاتتىدین» نە دئمك دىر؟

٣٣ خويدا خىدير نېمى مراسىمى

٣٥ خوي «دا چىللە گئجهسى

٣٧ آننин يازىسى (ناغىل)

٣٩ باياتىلار (٢)

٤٤ جناب حسین ناموردن بىر مكتوب

رئداكتورلار :

علي رضا صرافى _ محمد علپور مقدم

باش يازار: علي رضا ذيحق

بوساين ين امكداشلارى :

على خالط آبادى _ كاظم عباسى

احمد فرهمندى _ علي رضا ذيحق

على ظفر خواه _ علي رضا نعمتى

حبيب و على اكبر زارع زاده

مرحوم سيد ابوالقاسم انجوى شيرازى

صفحە دوزنلە يىنلر:

على برازندە _ وحيد دولتشاهى

قرافيست :

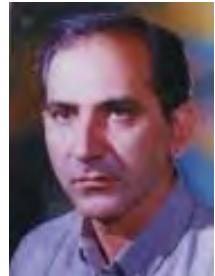
وحيد دولتشاهى

Email:azerfolklor@gmail.com

خوى شهرىندە فولكلور حاقىندا چابالار

علييرضا ذيحق

آذربایجانین شفاهی خالق ادیباتى و ائل بىلەملەرینىن يېغىلىب، توپلانىمىسى اوچون، خوى شهرىندە ايلك چابانى "علييرضا نابىدل" گۈستەرمىشدىر، اونون ايلك يازىسى بى خصوصىدا، ۱۳۴۰_جى ايلدە "احمدشاملو" نون "كتاب كوجە" سىنەدە ئۆزۈنە يېر آلىر. "كويە خانىن ناغىلى" كىيان قازىتى نين "كتاب هفتە" درگىسى نين ايلك نومرەسىنە "قصە آقا كوزە" عنوانىلە "نابىدل" طرفىندەن فارسجايا چورىلىب، يايىلمىشدىر. دئمك علييرضا نابىدل خويدا معلمىچىلىك ائتدىگى ايللەر، خوى فولكلورونون توپلانىمىسى اوچون ايلكىن تلاشلارى باشلامىشدىر. حتى اونون شاگىردىرىنندەن اولان "ناصر احمدى" ۱۳۸۹_جى ايلدە "تورك باياتىلارى" كىتابىنى نشر ائتمىلە آذربایجان فولكلورونون ان دولۇن بىر اثىرينه ايمضا آتاراق، نابىدىن ھە ده سارسىلماز و گەله جىك نىسىللەرە فولكلور سئۈگىسى نين ياشاتماسىنى، آچىق آيدىن گۈستەرمىشدى.

علييرضا نابىدىن سونرا آن قاباقجىل و يورولماز فولكلور وورغۇنو، خوى فولكلورونون توپلانىمىسى اوچون بؤيوڭىك جەھدى اولان، "على ظفرخواه" دىر. بى گونەدك اونون چاپ اولموش دئورد كىتابى خوى فولكلور خزىنەسى نين نىدر زىنگىن و چىشىدلى اولدوغۇنو، ثبوت ائدىر. ظفۇخواھىن كىتابلارى ایران

اسلام انقلابیندان سونرا آردیجیل یاییلاراق، اونون توپلا迪غى خام ماتریاللار فولكلورون مختلف نوعلىرىنە شامىلىدىر، اۆز يېنيلىكلىرى و اماندارلىقلارىلا، آذربايجان فولكلورونون اينكىشافىندا بؤيوك رول اوينامىشدىر.

سيرا ايله گلدىكده "پرويزىكاني زارع" دن گرگ آد آپاراق كى ۱۳۵۰ - جى ايلىدۇ بويانا، فولكلور توپلامادا بؤيوك خىدمتى وار. اونون فولكلور حاقيندا توپلا迪غى معلوماتلار، بوتونلو كله بوگونه كىمى چاپ اوزو گۈرمەسىلر دە، ۱۳۸۰ - جى ايلىدە "آذربايغان شفاهى ائل ادبىاتى" آدلى كىتابى نىن نشرى اونون نقدر چالىشقان و ايمانلى آددىملاр آتماسينا، دلالت ائدير.

ايران اسلام انقلابیندان سونرا، خوى فولكلورو منيم تلاشلاريملا تور كجه مطبوعاتدا اۆزۈنە بؤيوك يئر آلدى. خوى فولكلورونون اورنكلىرى "وارلىق"، "دده قورقود"، "اولكىر"، "انقلاب يولوندا"، "آزرى"، "صاحب"، "ديلماج"، "اورىن خوى"، "نويد آذربايغان" و "ائل بىلىمى" كىمى درگىلرده نشر اولونور. آنجاق من بىر حكاىيە يازارى اولدوغۇما گۈرە، توپلا迪غىم خوى ناغىللارى و خوى آشيق داستانلارى، اوزرىنده ايشلەميش.

بونلارдан فارسجا يايلىميش اوچ جىلدلىك "حىماسە و محبت در ادبىيات شفاهى آذربايجان" كىتابىنى چىخارساق، باشقا اثرلىرىم آذربايغان تور كجه سىنده چاپ اوlobeclar. بو سيرادان، بو كىتابلارى آد آپارماق اوЛАR: "خوى ناغىللارى"، "خوى آشيقلارى"، "غلام حىدر داستانى"، "شاه اسماعىل داستانى"، "صىدى داستانى"، "احمد ايله عدالت داستانى" و بو اثرلىر اينترنت سىتهلىرىنە دە يول تاپاراق الكترونىكى كىتابلار شكلىنىدە، گئىش مقىاسدا بوتون دونيادا یاييلاراق، تورك دىللى خالقلار طرفىندن دفعەلرلە اوخونوب و اوزرىنده تدقىقات آپارىلىب. بو تلاشلارين آردى آراسى كىسلەمەدن، ۱۳۵۲ - جى ايلىدۇ بىر دوام ائتمىكده دىر. دكتىر حميد سفيدگىر شەھانقى بو خصوصىدا بىلە يازىزى:

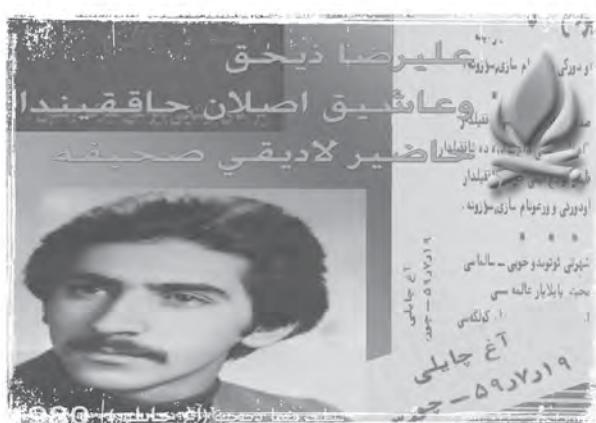
ذىحق، آذربايغان فولكلورونون جان دامالارينى بدىعى مدرن حكاىيە داششىاراق، ايران حكاىيەسى نىن قاباقجىل يازىچىلاريندان بىرى ساپىلىر و بهرنگى، ساعدى عنعنهلىرىنин دوامينا چالىشىر. ذىحق، مختلف ايللرده "دده قورقود" ،

"اورین خوی" و "اندیشه فرهنگی" ژورنالارینین باش یازاری اولاراق، خوی فولکلورونون یاییلماسی، توپلانماسی اوچون، آردیجیل بیر چاباسی دا اولوبدور. قئید ائتمک کی اونون توپلا迪غى ماتریاللار عمومىتلە، خويون سۆكمىن آوا و چاي پارا منطقه‌لرينه عايد اولاراق، آناسى علویه خانيمىن دىلىندين ائشىدېب يازدېغى ناغيللارين دا سايىسى و يېتىلىكلىرى چوخ گۈزە گلىمدى. خوی دا فولکلور حاقيىندا چالىشانلاردان بىرى ايسە دوكتور حميد سفيدگر شەھانقى دىير او بىر چوخ آكامىك و تدقىقى ايشرلىرن مۇلۇيى اولوبدور و ایران اسلام جمهورىسى نىن رسمى "راديو" سونون، فولکلور بؤلۈمونندە گۈرۈ آپارىر. بو تدقىقاتچى و يازىچىلارдан باشقان، گىرك خوی جماعىتى نىن اۋۇزوندن دە آد آپارىلارا کى بىر دئورىدە، سيدابۇ القاسم انجوى شىرازى نىن تهران راديو سوندا سوندوغو "فرهنگ مردم" پروگراملاريندا، صداقتلى بىر امانىدارىلېقا، خوی جماعىتى طرفىنдин يوللاتان معلوماتلارى، تأليف ائتىدىگى كىتابلاردا توپلاياراق، اونلارى زمان يغماسىندان قورتارمىشىدیر.

بو سون ايللرده خوپولاردان بىرى "محمد على كريمزاده تبريزى" لىندن دە يازدېغى "يادواره خوی" آدلى بىر كىتابدا، كىچىميش خاطىرلەردىن سۆز آچاراق خوی شهرىنин بىر پارا اجتماعى داورانىشلار، دېب و رسملىرىنىن دقىق اىضاھالارلا بىح ائدىر. بو كىتابدا گلن معلوماتلار، فولکلور آراشىدیرما و تدقىقلرىنىدە، آذربايجان دىل، فولکلور و ادبىات عاشقلىرىنە گىرچىك بىر قايناق كىمىدىر و اۋز نوعوندا دىرىلىدىر.

۱. علیرضا نابدل (۱۳۲۳ - ۱۳۵۰)، شاعير و يازىچى.
۲. ناصر احمدى (۱۳۲۹) آذربايغان فولکلورو حاقيىندا "دئيرلر" آدلى و "تورك باياتى لار" كتابىنى نشر ائلن تدقىقاتچى.
۳. تورك باياتىلارى تهران، نشر تکدرخت، يېرىنجى چاپ ۱۳۸۸.
۴. علی ظفرخواه (۱۳۲۱ ه.ش - خوی)، ظفرخواهين ايلك اثرى "آتا بابالار دئىبلر" ايدى

- کی اونون آردیجا "فولکلور خزینه‌سی" ، "ائل بیلیگی ثروتیمیز" و "دیرلی ائل میراثی" و... کیتابلاری چاپ او لوبلار.
۵. پرویز یکانی زارع (۱۳۲۱)، یازیچی و تدقیقاتچی. اونون فولکلور حاقیندا "آذربایجان شفاهی ائل ادبیاتی" کیتابی چاپ او لوبدور.
۶. علیرضا ذیحق (آغ چایلی، ۱۳۳۸ - خوی).
۷. ذیحق بن الکترونیکی کیتابلارینین آدرسی <http://www.farsiebook.com/sbook>
- ۸ دکتر حمید سفید گر شهانقی (۱۳۴۶ - خوی) ، یازیچی، شاعیر و ژورنالیست. اونون کیتابلاریندان "ترانه های کار در آذربایجان" و "جشن شب یلدا در ایران" ، فولکلور حاقیندا ان آدلیم کیتابلار دیلار.
۹. سید ابوالقاسم انجوی شیراز (۱۳۰۰-۱۳۷۲)، ایران خالقلاری فولکلورو ساحه سینده چالیشان بیر یازیچی ایدی کی اونون "تمثیل و مثل" ، "آداب و رسوم زمستان در ایران" کیتابلاری چوخ معروف دنار لار. علیرضا ذیحق اونون "آذربایجان دا قیش مراسیمی" آدلی کیتابینی، آذربایجان تور کجه سینه ترجمه اندرا ک یا بیدیر.
۱۰. محمدعلی کریمزاده تبریزی (۱۳۰۱ - خوی) ، یادواره‌ی خوی کیتابی نین مؤلفیدیر. یادواره شهر خوی (چاپ اول، لندن ۱۳۸۰، چاپ دوم: انتشارات سرمدی- تهران ۱۳۸۸) به کوشش: مجمع خوبی‌های مقیم استان تهران.

ساختار شناسی فولکلور

گفتگوی علیرضا ذیحق با دکتر حمید شهانقی

حمید سفید گر شهانقی در سال ۱۳۴۶ در شهرستان خوی متولد شده است . وی از سال ۱۳۶۴ اقدام به گردآوری و تحقیق و بررسی مواد فولکلور آذربایجان نموده . فوق لیسانس علوم کتابداری و اطلاع رسانی است و دکترای فولکلور و فرهنگ مردمی . تاکنون از ایشان مجموعه شعر "زنگیرده سئودا" (۱۳۷۴) و بیش از هفتاد مقاله و شعر در مطبوعات تهران و تبریز به چاپ رسیده است . شهانقی همکار اداره فرهنگ مردم صدا و سیما در تهران می باشد که حاصل تلاش این مدت تهیه و تدوین بخشی از فرهنگ مردم آذربایجان به شیوه علمی بوده است . از آثار وی می توان به کتاب های "ترانه های کار در آذربایجان" و "جشن شب یلدا در ایران" نام برد . وی هم اکنون به پژوهش بر روی فولکلور آذربایجان بویژه افسانه ها مشغول بوده و مدیر انتشارات زوفا در تهران است .

س: جناب آقای شهانقی به عنوان اولین سؤال بفرمائید فولکلور چیست ؟
ج: فولکلور واژه ای ترکیبی است که از دو جزء فولک Folk به معنی مردم و لور Lore به مفهوم علم و فرهنگ شکل یافته است . این واژه را اولین بار مورخ و باستان شناس انگلیسی ویلیام توماس W.tomas در سال ۱۸۴۶ میلادی طی نامه

مفصلی به مجله "آنله ناوم" پیشنهاد کرد.

بطور کلی فولکلور شامل کلیه باورها و اعتقادات، آداب و رسوم، ادبیات شفاهی چون افسانه‌ها، چیستان‌ها، لالائی‌ها، ترانه‌های عامیانه، لطیفه‌ها و غیره است.

فولکلور بیشتر محصول ذهن جمعی مردم است که آمال و آرزوها، خوشی‌ها و ناخوشی‌ها، باورها و اعتقادات، دردها و ترس‌ها و جهان بینی‌های آنها را در قالب‌های مختلف بیان کرده و طی قرون متعددی از نسلی به نسل دیگر نموده است.

س: لطفاً به تاریخچه این علم هم اشاره‌ای بفرمایید؟

ج: تاریخ مطالعات و تحقیقات مدون فولکلور به اوایل قرن ۱۹ بر می‌گردد. در این زمان فولکلورشناسی به عنوان علمی که ناگهان ایجاد شده و با علوم مختلف زیادی ارتباط تنگاتنگ دارد، سبب ارائه نظریات و دیدگاه‌های مختلفی در این زمینه شد که این نظریه‌ها بعدها بصورت مکاتب علمی مشهور شدند. مهم‌ترین این مکاتب که اغلب در اروپای غربی به وجود آمدند، مکتب میتوپلوژی یا اسطوره شناختی، مکتب فنلاندی، مکتب آنتروپلوژی، مکتب تاریخی و جغرافیائی و غیره هستند.

۷

س: آقای شهانقی با این صحبت‌هایی که فرمودید الان در ایران و خصوصاً در آذربایجان پژوهشگران فولکلور بیشتر بر اساس کدام مکتب فعالیت می‌کنند؟

ج: در ایران پژوهشگر فولکلور به آن معنی که منظور شماست نداریم. کسانی هم که از روی عشق و علاقه به گردآوری و ثبت و ضبط مواد فولکلور می‌پردازند اغلب به صورت غیر علمی کار می‌کنند و احياناً اگر کار پژوهشی هم انجام بدeneند بدون توجه به مکاتب علمی کار می‌کنند که گاه می‌یینند مخلوطی از چند مکتب در کارشان دیده می‌شود.

س: اجازه بدهید به فولکلور آذربایجان پیردازیم، شاخه‌های مختلف فولکلور آذربایجان را بفرمائید و اینکه به عقیده شما مهم‌ترین این شاخه‌ها کدام است؟

ج: بله، فولکلور آذربایجان یکی از غنی‌ترین و پرشاخ و برگ‌ترین فولکلورهای ملل جهان است. شاخه‌های مختلف این فولکلور: افسانه‌ها (ناغیللار)، مراسم (دبلر)، لطیفه‌ها (گولمه‌جهلر)، ضرب المثلها (مثللر)، چیستانها (تاپماجالار)، دویتی‌های محلی (بایاتیلار)، لالائی‌ها (لایللار)، نوازشاهی کودکانه (اوخشاماalar)، مرثیه‌ها (آغیلار)، نمایشاهی مردمی (خلق دراملاری)، اساطیر (میقلر)، داستانها (آشیق داستانلاری)، ترانه‌ها (ماهنبیلار)، سوگندها (آندلار)، فالها (فاللار)، دروغها (یالانلار)، رؤیاها (دوشلر)، کابوس‌ها (قاراباسمالار)، آزمودنی‌ها (سیناماalar) و غیره هستند. همان طور که ملاحظه کردید تنوع خاصی در فولکلور آذربایجان است.

اما به نظر من ناغیللار یا همان افسانه‌ها مهم‌ترین شاخه فولکلورها هستند.

س: با این وصف اگر ممکن است مختصراً در مورد افسانه توضیح دهید و اینکه افسانه چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟

ج: در تعریف افسانه نظرات و تعاریف مختلفی ابراز شده‌است که این تعاریف با اینکه وجود اشتراک زیادی با هم دارند اما نمی‌توان تعریف واحدی که جامع و مانع باشد از آن ارائه کرد. من تعریفی که "بالزاک" از افسانه کرده را بیشتر می‌پسندم. بالزاک افسانه را "تاریخ خصوصی ملت‌ها می‌داند".

در مورد ویژگی‌های افسانه‌ها می‌توان به قهرمانان آنها اشاره کرد که حیوانات، انسانها و الهه‌ها هستند. حوادث در جهان غیرواقعی اتفاق می‌افتد. محل وقوع، زمان، شخصیت‌های پدیدآورنده ناشناس و غیر مشخص‌اند، و روند حوادث هم منطقی نیست.

س: افسانه‌ها کی و کجا بوجود آمدند و اصولاً چرا بشر این‌ها را حفظ کرده و تا به امروز فراموش نکرده‌است؟

ج: تاکنون به درستی معلوم نشده است که افسانه‌ها کی و کجا و توسط چه کسانی خلق شده‌اند. با اینکه بعضی از فولکلور شناسان منشاء اغلب افسانه‌ها را هندوستان ذکر کرده‌اند با این همه آنها نیز احتمال خطأ را در نظر یه‌ها یشان محتمل دانسته‌اند و اما اینکه بشر چرا این‌ها را تا به امروز حفظ کرده، دو دلیل می‌توان برای آن آورید. اول اینکه بشر تا قبل از اختراع کاغذ توسط چینی‌ها، اغلب تنها راه انتقال تفکر، اندیشه و دانش‌اش، همین زبان بوده است. یعنی فقط به صورت شفاهی می‌توانست ارتباط برقرار نماید. افسانه‌ها هم که حاوی نکات مهمی در اخلاق، جهان‌بینی و علم هستند وسیله خوبی برای انتقال اطلاعات بوده‌اند. دلیل دوم بر می‌گردد به تأثیرات افسانه‌ها در شنووند.

قابل ذکر است که امروز با به میدان آمدن رادیو، تلویزیون، ویدئو، ماهواره، شبکه‌های کامپیوتری چون اینترنت و غیره افسانه‌ها به اشکال مختلف هنوز هم به حیات خود ادامه می‌دهند. الان می‌بینیم که کارتونهای ساخت " والت دیسنی" اغلب بر اساس افسانه‌های کودکانه مغرب زمین ساخته شده‌اند و شما استقبال کودکان دنیا را از این کارتون‌ها می‌بینید.

س: تفاوت اسطوره و افسانه چیست؟

ج: فروید افسانه را به صورت ساده و کاهاش یافته اساطیر می‌داند. اما به عقیده من اسطوره شکل و ژانر خاصی از فولکلور است و افسانه نوع دیگر و در عین حال که شباخته‌هایی باهم دارند. وجود تمایزی هم بین آنهاست که مهمترین این تمایزها مسأله زمانی آنهاست. اسطوره‌ها در زمان بی‌زمان یعنی در دوران پیش از تاریخ شکل گرفته‌اند ولی افسانه‌ها به دوران تاریخی بر می‌گردند. علاوه بر مسأله زمان اسطوره‌ها به نوعی الهی هستند، آنها یا خدایانند و یا افراد مقدس و کسانی که با این نیروهای مقدس در ارتباط هستند. در حالیکه قهرمانان افسانه‌ها از نوع انسان بوده و از میان مردم برخاسته‌اند. برای همین هم قهرمانان اسطوره‌ها دور از ذهن و تا حدود زیادی غیر قابل باور می‌نمایند اما قهرمانان و همه شخصیت‌های افسانه‌ها ملموس بوده و قرابت خاصی با دنیای ما دارند.

س: اولین بار چه کسانی و کی به گردآوری افسانه‌ها پرداختند؟

ج: اولین کسانی که به گردآوری افسانه‌ها در جهان اهتمام ورزیدند دو برادر آلمانی بنام‌های ژاکوب و ویلهلم گریم بودند. این دو برادر افسانه‌هایی را که خود از زبان قصه گویان و نقالان شنیده بودند، در دو مجله فراهم آورده و در سالهای ۱۸۱۲-۱۸۱۴ منتشر کردند. بعد از چاپ کتاب برادران گریم، علاقمندان و اندیشمندان زیادی در کشورهای مختلف شروع به گردآوری افسانه‌های کشور خود نمودند.

س: دو آذربایجان چطور؟ اولین گردآوری افسانه‌ها چگونه انجام شد و پیشگامان این عرصه چه کسانی بودند؟

ج: گردآوری و چاپ و نشر افسانه‌ها در آذربایجان به اواسط قرن ۱۹ میلادی بر می‌گردد. اولین افسانه آذربایجانی در سال ۱۸۲۵ انتشار یافته است. اوایل قرن بیستم مقدار زیادی از این افسانه‌ها در نشریات "مکتب"، "ملانصرالدین" و "کشکول" و "دبستان" به چاپ رسید.

در دوران حکومت پهلوی اول و دوم به علت سیاست‌های شوونیستی این حکومت عملأ خواندن و نوشتن و چاپ و نشر هر گونه نوشته‌ای به زبان ترکی قدغن شده و سرپیچی کنندگان به زندان و جریمه‌های سنگینی محکوم می‌شدند. این سیاست غیر انسانی بالطبع سبب شد که ادبیات و فولکلور آذربایجان تا حدود زیادی به محاق فراموشی سپرده شود. با این حال نویسنده‌گان و روشنفکرانی بودند که به گردآوری و ثبت فولکلور آذربایجان پرداختند و به انجاء گوناگون نسبت به چاپ و نشر آنها اقدام کردند.

علی‌اصغر مجتبهدی، سلام‌الله جاوید، محمدعلی فرزانه، صمد بهرنگی، حسین فیض‌الهی و حید (اولدوز)، علی تبریزی، علی ظفرخواه، علیرضا ذیحق (ع. آغ چایلی)، عبدالکریم منظوری، ناصر احمدی، پرویز یکانی زارع و دیگران از جمله کسانی بودند که بدون توجه به ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های فردی و اجتماعی در دوره ستمشاھی به گردآوری و بررسی فولکلور آذربایجان پرداختند.

س: در رابطه با ویژگی‌های افسانه‌های آذربایجان توضیحاتی بفرمائید؟
ج: افسانه‌های آذربایجان از زیباترین، کهن‌ترین و پرمحتوا‌ترین افسانه‌های جهان محسوب می‌شوند. در بررسی این افسانه‌ها ما تصاویر روشی از طرز تفکر، آداب و رسوم، شیوه معيشیت، جهان بینی، ویژگی‌های ملی و آمال و آرزوهای ملت آذربایجان را در طول تاریخ و در اعصار مختلف می‌بینیم. به نظر من یکی از ویژگی‌های خاص و منحصر بفرد افسانه‌های آذربایجان جملات و عبارات آغازین و پایانی آنهاست.

س: تا آنجا که ما اطلاع داریم شما در مورد فولکلور آذربایجان تحقیقات مختلفی انجام داده‌اید. اگر ممکن است در رابطه با این تحقیقات برایمان بگوئید؟

- ج: فهرست وار اشاره می‌کنم:
۱. آذربایجان ناغیلاری - خوی روایتلری - یوز ناغیل، که بزودی منتشر خواهد شد.
 ۲. آذربایجان ناغیلاریندا باشلانیش و قورتاریش ایفاده‌لری (جملات و عبارات آغازین و پایانی افسانه‌ها)
 ۳. اوستاد شهریارین تور کجه دیوانیندا، آذربایجان فولکلور عنصرلری
 ۴. آشیق ادبیاتیندا اسلام معارفی نین تأثیری
 ۵. آذربایجان ناغیلارینین عنصرلر سؤزلویو (فرهنگ عناصر افسانه‌های آذربایجان)

س: آخرین سؤال اینکه به عنوان پژوهشگر فولکلور آذربایجان چه توصیه‌ای به جوانان علاقمند به فولکلور دارید؟

ج: من از عزیزانی که به فولکلور و گردآوری مواد آن می‌پردازنند، خواهش می‌کنم حتماً هر چیزی را اعم از افسانه، بایاتی، چیستان و غیره که می‌شوند به همان صورت و با همان لهجه روستا و شهر مورد بررسی، ثبت و ضبط کنند. از اعمال سلیقه به هر شکل و به هر دلیلی بپرهیزنند و در پایان نوشته نام، نام خانوادگی، شهر، روستا، سن، شغل و تحصیلات را وی و تاریخ ضبط را قید کنند.

علی ظفرخواه » هین آذربایجان فولکلورونون توبلانیب، نشر ائدیلمه سینده بئیوک امگی کچیمیشیدیر، آشاغیدا او خویاجاغیزی بو اویونلارдан ایلک اوچ اویونو "موسى و کیلی" و "محمد رضا عیوضی" دن ائشیدیب یازیبا آل میشیدیر، قالان اویونلاری جناب علی ظفرخواه بیر باشا اؤزو یازمیشدیر.

"ائل بیلیمی رئدا کسیه هئتى

خويون كندلرينده اوينانان اویونلار

على ظفرخواه

خويون كندلرينده اوينانان اویونلارين چوخۇ، شهردە كىلرین تاييدى. من بو اویونلارى "فولكلور خزانهسى" و "ائل بیلیگى ثروتىمیز" كىتابلارىمدا قاپساملى شكىلde قىيىدە آلمىشام. بونلارين ھامىسىنى من اۋزوم ياشامىشام. آما كندلرین آز سايىندا بعضى اویونلارين يالنىز آدلاريندا فرقلىرى وارىدى. مثلاً شهردە "پىشىپدى" دېئىلن اویونا، كندده "تاپ يولداشىن" دېيردىرلر.

اویونلارى گرگ باشاردىقجا تام يىنجهلىكلىرىنى و گۈزلىكلىرىنى عكس ائندىرمىكلە اولدوقلارى كىمى كامىل شكىلde قىيىدە آلاق.

شفاهى ادبىاتىن دوغما دىلde اۆزىل عطىرى، دادى و روح لطىفلىگى واردىر. توركجه اویونلارى فارسجايا چئويرن يازار آرتىق دېقتلى اولمالىدىر. گرگ سهولره يول وئريلمەسىن. قايناق يازى كامىل اولدوقدا، بعضى اویونلار چئويرىلندە، چوخ خلاصە و ناقىص شكىلە دوشىمەسىنلر. آشاغىدا خوى كندلرينده اوينانان بير نىچە اویون وئريلمەسىنلر.

چالاغان چايداغى

"شىرىن كندى" كندىنىدىن
سۇئىلەين: موسى و كىلى

او يۈنچۈلار ايكى بئولۇنلر. مثلاً يىددى نفر اويان، يىدى نفر بويان. هر دسته نىن بىر موللاسى او لار. بىر دسته نىن آلتى او يۈنچۈسو قوللارىنى بىر — بىرلىرىنىن چىيىنинه قويار، داييره شكىلده دايانارلار. بو دسته نىن موللاسى بىر الى او يۈنچۈلارين چىيىنinde او لماقلا، جلد ترپتەر آييق — ساييق بونلارين چئورەسىنده دولانار، چالاغان كىيمى چالماقلا سانكى چايداغىنى دوشمندن قورو يار.

او بىريسى دسته نىن يىددى او يۈنچۈسو بو موللا ايله گۆز — گۆز ائدر، آتىلىپ بونلارين دالينا مىنمىگە چالىشارلار. چايداق دسته نىن موللاسى ياخىن دوشن او يۈنچۈ آياغى ايله وورماغا چالىشار و قويماز يولداشلارين دالينا مىنسىنلر. گۇررسن او يۈنچۈلارين بىرى يا نېچەسى زىركىلىك ائدر و وورولمادان آتىلىپ هەرسى بىرىنى مىنلىر. مىن او يۈنچۈ يورولونجا اونون دالىندا قالار. اگر آياغى يېرە دىرسە، ماللا اونو قىچى ايله وورا بىلر. ائله كى يورولدو، مناسب فورىتىدە يېنر قاچار. ممکن دور موللا زىرنىڭ اولوب اونو آياغى ايله وورسون. چايداق دسته نىن موللاسى، بىر الى او يۈنچۈلارين چىيىنinde او لماق شرطى ايله هر حالدا مىن او يۈنچۈلارين بىرىنى آياغى ايله وورا بىلسە، ايكى دسته يېرلىرىنى دىيشىلرلر. يعنى او دسته گلر چايداق قورار، بو دسته مىنمىگە چالىشارلار. اگر موللانىن الى او يۈنچۈلارين چىيىنinde او لماسا، مىن او يۈنچۈلارين هانسىنى وورارسا، كۇو دئىيل. بعضاً بىرى زىركىلىك ائدر و موللانىن اۆزۈنۈ مىنر. بو دورومدا موللا آغىرلانيپ جلد ترپنمز. گۇررسن او يۈنچۈلارين آلتى سىنى دا مىندىلر. بعضى يېرلىرde بو او يۇنا "ماللا مىندى" دئىرلر. بو او يۇنو خويدا دا او يۇنایاردىلار و منىم يارىمچىلىق يادىمدا قالمىشىدیر.

كل اوْيونو

"شىرين كندى" كندىندن
سُؤيله يىن: موسى و كىلى

بىر اوْيونچو اوْزون بىر سىجىم (قَزِيلَدَنْ تُوكُونْمُوشْ يوْغُونْ اِيپْ) يىن بىر باشىنى حلقە ئىدر يوينونا سالار، دۇشۇ و قارىينىدان گتىرر، پاچاسىندان چىخارداردى. اىكىنجى اوْيونچو دا سىجىمین او بىرىسى باشىنى ئىلنچى بويىنونا سالىپ پاچاسىندان چىخارداردى. اىكىسى ده بىر باسمالىقدا اوزو قوپلۇ دوشۇ، مخاليف جهتىدە دۇردالـ آياقلارى ايله سورونز و چالىشاردىلار او بىرىسىنى چىكىپ، اوْزىلرى ايرلى گتىسىنلر. مثلاً بىرى اوچ آددىمچا او بىرىسىنى سورو يوب قاباغا گىندە بىلسە ايدى، او داجاق ايدى.

ئىچە آغاچ؟

گۇهران كندىندن
سُؤيله يىن: محمد رضا عيوضى

اوْيونچولار اىكى دستە يە بېلۇنردىلر. هر دستە تقرىباً اوْزاق فاصىلەدە بىرى مىيدانىن او باشى و باشقۇ بىرىسى بو باشىندا دايىناردىلار. هر دستەنин موللا آدىندا بىللىـ باشلىـ بىر اوْيونچو سو گلر فاصىلەنин اور تاسىندا دايىنار و قرارلا شاردىلار. دئيردىلر مثلاً بورادان تبرىزە اون بىش آغاچ.

موللارىن بىرى اوْز دستەسىنە اوْزون تو تار سىللەنردى: بورادان تبرىزە ئىچە آغاچ؟ او دستەدن بىرى دئىردى: مثلاً اون آغاچ. بونلار تاپانمادىلار. او بىرىسى دستەنин موللاسى اوْز دستەسىنە اوْزون تو تار سوروشاردى: بورادان تبرىزە ئىچە آغاچ؟ مثلاً دئىسە يىدىلر: اون بىش آغاچ. موللارىن قرارىندا دوز گلدىكىدە، موللا دئىردى:

قاخ (قالخ) باشينا. بو دسته‌نин اويونچولارى قاچار گئدر او بيريسى دسته‌نин اويونچولارينى بيري بيرينى توتار، مىز، اۋز دوردوقلارى يئره كىمى اونلارين دالىندا گلردىلر.

اڭر بو دسته موللارارين قويدوغۇ قرارى تاپانمازسايدىلار، موللارار يئىدين سوروشاجاق و اويون دوام ائدەجك ايدى. بو اويونو خوى شهرىنده ده اوينياردىلار منيم ياديمدان چىخىمىشدىر.

(1)- بير آجاج يول، آلتى كيلومتردىر

قدىم خسته كىن اويونو

على ظفرخواه

قدىم خسته كىن اويونونون، آلتى خانهسى اولادى. معمولاً ايکى يا اوچ اويونچو اولادى.

اليف - بيرينجي اويونچو بيرلىرن باشلايار، بير ساخسى تىكەسىنى يابير ياستى داشى بيرينجي خانه يه آتاردى. هاقىشقا گىندن كىمى، بير آياغينى گۈيىدە ساخلايار، تك قىچلى جىزىغىن اوستوندن بيرينجي خانه يه آتلانار و آياغىلا ساخسىنى ايتەلە بىب اىكىنجى خانه يه كىچىردى. يئنه جىزىغىن اوستوندن اىكىنجى خانه يه آتلانار، ساخسىنى اوچونجو خانه يه ايتەلېرىدى. بىلەلىككە اويونا دوام ائدېب، ساخسىنى آلتىنچى خانه دن ائشىگە ايتەليندن سونرا، تك قىچلى آتلانىب، جوت قىچلى ائشىگە دوشوب دئىردى: خسته كىن. هر حالتده، اويونچو جىزىغى آياقلايتسا، يانار؛ ساخسى جىزىغىن اوستونه دوشرسە يانار؛ گۈيىدە كى آياغى يئره دىرسە يانار. بوجالدا يولداشى دئير: سىن دوشدون. ممكىن دور اويونچو لاب اوزو اوسته يئره گلە؛ آما قوللارىنى يئره داياق وئرىب قويمىمايا گۈيىدە كى آياغى يئره دىيە. بو، دوشمىك حسابىندا دئىيل، قالخىب اويونا دوام ائدە بىلر. ائله كى بيرلىرى قورتاردى،

ایکی لری باشلا یار. ائشیکدە دوروب ساخسینى ایکینچى خانه يه آتار. اویونچو، تک قیچلی اول بیرینچى خانه يه اورادان ایکینچى خانه يه آتلانا ر و آياغى يلا ساخسینى اوچونجو خانه يه اىته لیر. قاباقكى كىمى دوام ائديب، آلتينجى خانه دن ائشىگە آتلانىب دئير: خستە كىن سونرا اوچلار، دئوردلر، بئشلر و آلتيلارى اوينيا يار. اویونچو، اویونون هر مرحلەسىنده مثلاً اوچلار دوشرسە، اویونو وئرجىك يولداشىنا. يولداشى دوشدو كىدە، اویونچو قاباقكى قالدىغى يېردىن يعنى اوچلار دن اویونا دوام ائده جىك.

ب_ ائله كى اویونچو آلتيلارى قورتاردى، يېنى بير مرحلە باشلا ياجاق ساخسینى بير آياغى نىن اوستونە قوييار، بو آياغى نىن دابانىنى يېرە قوييماقلا، يول يېرىن كىمى هر آياغىنى بير خانه يه قوييار، جىزىقلارى آياقلامادان گر ك بيرينچى خانه دن گىريب، آلتينجى خانه دن ائشىگە چىخا. هاياندا ساخسى زوپۇب يېرە دوشرسە، اویونچو دوشمك حسابىندادىر.

ج_ بو مرحلە دە، ساخسینى باشى نىن اوستونە قوييار، قاباقكى كىمى بيرينچى خانه دن گىرر، هر خانه يه بير آياغىن قوييار، آلتينجى خانه دن ائشىگە چىخار.

د_ بورادا قاباق ائس مرحلەسى گلر. اویونچو باشىنى قوزا يىب اوزو نو گۈئىه تو تار، يېرى گۈرمەدن، ائشىكىن بير آياغىنى بيرينچى خانه يه قويوب دئير: ائس؟ اگر آياغى جىزىغىن اوستونە دوشمزسە، يولداشى دئير: ائس. سونرا ایکینچى آياغىنى ایکينچى خانه يه قويوب دئير: ائس؟ اگر آياغى جىزىغىن اوستونە دوشمزسە يولداشى دئير: ائس. بئلهلىكە خانەلرى بير - بير گلېب آلتينجى خانه دن ائشىگە چىخار. هاواخت اویونچونون آياغى جىزىغىن اوستونە دوشرسە يانار.

ر_ ايندى دال ائس مرحلەسى دير. بو سفر باشىن قالدىريپ اوزو گۈئىه دالى - دالى گلر. بير آياغىنى بيرينچى خانه يه قويوب دئير: دال ائس؟ يولداشى دئير: ائس.

بئله‌لیکله خانه‌لری بیر – بیر گلیب آلتینجى خانه‌دن ائشىگە چىخار.

س_ ائله کى اوپونچو بو مرحلەلری باشارىيلا سونا چاتدىرىدى، حقى وار اۋزونە بىر ائو توتا. ائشىكىدە دوروب دالىنى جىزىغا دۇندرر، ساخسىنى چىينىدىن آتار. هانسى خانە يە دوشرسە، بونون ائويدىر، گىئىپ علامت قويار. داها يولداشى نىن حقى يو خىدور، اوپوندا بو خانە يە آياغىن قويار. بو خانە يە يېتىشىنده گر ك اوستوندىن آتلانا.

اوپونچو ائو تو تاندان سونرا يىنە بىرلىردىن باشلايىار، تو تدوغۇ ائوه يېتىشىنده، گۈيىدە كى آياغىنى يېرە قويوب اىستراحت ائدە بىلر. ممكىن دور، اوپونو يىنە باشارىيلا سونا چاتدىرىپ باشقۇا بىر ائو توتسون. البتە يولداشى دا باشارى الده ائتدىكىدە اۋزونە بىر ائو تو تار. آنچاق بونون تو تدوغۇ ائوى تو تا بىلمىز. ايندىكى اوشاقلارىن اوپىنادىغى خستە كىن اوپونو، تقرىباً ١٣٣٢ ش. اىلى دوورلىرىندن مۇد اولدو. يېنى خستە كىن اوپونو، قاباقكى نوعدوندان جالىب اولدوغونا گۈرە، اوشاقلارىن طرفىنندىن منىمسەنېب سورعتلە يايغىنلاشدى. يېنى نوع باشقۇا كىتابلاردا يازىلدىغىنا گۈرە، داها قىيدە آلماغى لازىم گۈرمەدىم.

هاچا مىنمك

ايکى اوزون آغاج، كى هەرسى نىن آشاغىسى هاچا او لار (هاچاسى تقرىباً بىر قارىش يېردىن اوجا). هر آغاجى بىر الده ساخلايىار، هر قىچىنى بىر هاچا يَا قويار و آغاجىن دابانلارى اوستە يېرىپىر.

آتىمین باشى قىزىل

اوپونچولارىن سايىي جوت اولمالىدىر. اگر ايکى نفر او لارسا، بىرى دالىنى دىوارا دايىيپ آيلر و ايكنىنجىسى اونون بئلينه مىنېب (آت كىمى) و دىير:

آتىمین باشى قىزىل گ ... قىزىل، آلمىشام سكسان تومنه، وئرمىم دوخسان تومنه. او يونچولار چوخ اولا رسا جوت _ جوت بىرى بىرىنى مىنېب ديوار دىبىنە دوزولرلر.

ائىشىڭى سوواردىن؟

بىرى يولداشى نين قولاغىندان يا پىشىب دىير: ائىشىڭى سوواردىن؟ جواب وئرر: سوواردىم. سوروشار: نه سوپونان؟ جواب وئرسە سوپىق سوپوننان، قولاغىنى برك بوروب و دىيەجك: آغىزى دوندو، آغىزى دوندو. جواب وئرسە: اىسىدى سوپوننان، يئنە قولاغىنى بوروب دىيەجك: آغىزى ياندى، آغىزى ياندى. دىيرسە: اىلىق سوپوننان، قولاغىنى بوراخار. بعضى لرى يئنە قولاغىنى بورار و دىير: اورگى بولاندى، اورگى بولاندى.

سېلىيم سوپوروم؟

بىر اوشاق خبرسىز دالدان گلر، اللرىنى يولداشى نين گۈزلىرنە قويار و سوروشار: سېلىيم، سوپوروم؟ جواب وئرسە: آللار باغيشلا، اللرىنى چكەجك.

ددم منه كور دئىيب

بىر اوشاق الينه بىر آغاج آلار، گۈزلىرن يومار، آغاچى هر طرفه توولايار و دىير: ددم منه كور دئىيب، هر گلنە وور دئىيب. يولداشىنا دىيرسە، البته كى دؤنوب ساواشاجاق.

ال وئرىب چكىشىمك

مستقىم بىر جىزىق چكىدىلر و جىزىغىن هر طرفىنده بىر نفر آياغىن جىزىغا قويار،

ساغ اللرین بیر — بیرینه وئریب، چىركىدەلر. ھانسى نىن گوجو چوخ اولاردىسا
مقابل طرفى چىكىب اۋز طرفينە گتىردى.

پىشىبدى

بو اوپۇنۇ يېڭىكە — يېڭىكە گنجىلدە اوينايىارلار. ايکى نفر ال — الله يايىشار، قالان
اوپۇنچولار دىيىرلىز: پىشىبدى! و چالىشارلار فرصت تاپىپ اللرینىن شاپاپسلا او
ايکى نفرى وورسونلار. او ايکى نفر ده قاوالا يارتا اوپۇنچولارين بىرىنى توتسونلار
و سعى ائدرلرلىكى بير — بىرلىنдин آپىرىلماسىنلار. يوخسا اللرى بير — بىرىنдин
اوزولرسە، تكلىكىدە ھر كىمى توتابىسالار كۇو دئىيل و ھەرسىن بىر يېرده باسىب
دؤيەجىكلەر تا گوج بىلاھلا گلىپ يېنىدىن ال — الله وئرسىنلر. بو ايکى نفر ھر كىمى
توتابىسالار او گىرك اۋزونە بىر يولداش تاپىپ بو ايکى نفرىن يېرىنى توتسونلار.
بو اوپۇن چوخ تحركلى و خشونتلى دىر.

تۈپادان توپا يَا

موغانىن گئرمى شهرىنده بو اوپۇنۇ اوينايىارلار (خويىدا دا اوينانىلىر). اوپۇنچولار
بۇلۇنوب توپا — توپا معىن فاصلەلردى دورارلار. ھر توپادا اوچ يا دئورد نفر ال —
الله يايىش دايىرە دورارلار و بىر نفر ده اونلارين اورتاسىندا دورار. ايکى نفر
ائشىكىدە بىرىنин ئىندە قايىش او بىرىسىنى قاوالا يىپ وورماق اىستەير. اودا قاچار
بىر توپانىن آراسينا تېيلر. اورتادا كى اوپۇنچو گىرك توپادان چىخسىن. ايندى
قالىپ زىركىلىكىنە كى نئچە قايىش يېنىجە اۋزونۇ باشقما توپانىن آراسينا سالسىن.
او توپانىن دا آراسىندا كى چىخىپ باشقما توپادا اۋزونە يېر ائتمەلەيدىر. بىلەلىكە
اوپۇن دوام ائدر.

قارىش آتماق

ايکى نفر پوللارىنى يېرە دئوشىلر. ھر بىرىسى اۋزونون يا طرفين مهارت و

باشاريغىنى ذهنيىنده گۇتور — قوى ائدر، فاصلەنى نظردە آلاراق ھەر ئۆز نوبەسىنده پوللارىينىن يېرىنى دىيىشىلرلە. ائله كى بىرى فاصلەنى مناسب گۇردو، پولونو گۇتورر و طرفين يېردى كى پولونو توشالىيپ آتار. اگر بىر قارىشدان ياخىن ئۆلۈنان اۋلۇن ئۆلچۈدن فاصلەسى آز او لارسا، طرفين يېردى كى پولونو گۇتورر. يو خسال ئۆز پولونو دا اودوزار.

پول چۈندىرمه

او يۈچۈلەر ھەرسى مساوى مبلغ بولۇ اوستى _ اوستە قويارلار، نوبە ايلە باشقابىر سىكەنى پوللارا وورار، ھەرسىكەنى چۈندىرە بىلرسە ئۆزۈنۈنكى ئىدر.

قاچىشماق

ئىچە نفر باشلايىپ بىرگە قاچارلار. ھەر كىم آخرىدا تىز يېتىشىرسە، بىرىنچى او لار.

حامامپوش

او شاقلاڭ ھەرسى ئۆز قاباغىندا يېرە مخروط شىكلىنده قورو توپراق تۆكىر، سو گىتىر و مخروطون مەحيطىنى اىسلامدار. اونون اوستونە قورو توپراق سپر، بىر ئىنن كفەسىنى بى بالا تېھنىن اوستوندە دولاندىرىپ دىير: حامام پوش پول گىتىر، پول گىنۈمىسىن قىيل گىتىر. ياواش — ياواش حامام پوشۇن قايىغى بىر كىير و گونبز (گىندى) شىكلىنده بىر شەئى او لار، ال قالىن لىغىندا پالچىقدان اۇرتۇيو و اىچى ايسە قورو توپراق. بىر چۈپ ايلە گونبزىن دئورەسىنده ئىچە قاپى آچار و بو باجالاردان قورو توپراقلارى ائشىيە چىكىرلە.

خان توپىي

قدىم زامانلار كى سو بۇرۇسو ائولره چىكىلمەميش ايدى، ائولىدە آرخ و

حۇووض اولاردى و كوچهلىن اورتاسىنداكى آرخдан دايىم سو آخاردى. اوشاقلار بو آرخىن پالچىغىندان ھەرسى بىر آز گۇتورر و خان توپبى دوزلەدىلر. يعنى ھەرسى پالچىقىدان ھونگ (هاون) شكلىنده بىر شئى دوزلەر و آغىزىنин توپور جەبى ايلە دىيىنى صافالداردى. اوشاق بو پالچىق قابى بىر اوْووجونا گۇتورر و يولداشىنا دىيردى:

— خان توپبى!

يولداشى جواب وئردى:

— گۈل توپبى.

دىيردى:

— هانى قىندى؟

جواب وئردى:

— بودور گىلدى.

الىنده كى پالچىق قابى آغىزى اوستە يئرە ووراردى. خان توپبى سىس ايلە پارتلايىب و دىبى آچىلاردى. مقابل طرف گىرك اۋز پالچىغىندان بونون پارتلايىب آچىلان يئرىنى دولدوراردى. اگر خان توپبى پارتلاماسايدى، اوئون ھامىسىنى مقابل طرف گۇتورەجك ايدى. سونرا نوبت بو بىرىسىنىكى ايدى كى اۋز خان توپبوسون چالسىن.

كورد گىلدى

خويون "كورتنى" كىندى و او طرف كىنلەر بلکە دە اكتە كىنلەر دە اوشاقلار ياي فصلى گىئىدېپ كىنلەن يانىنداكى آخار چايدا چىمن زامان، ايسدى قوملارين اوستوندە او توروب قىچىلارين آچار و قوملارى قىچىلارين آراسىنما بىغاردىلار. اللرىنى دال بادال قوملارين اوستونه تاپبا — تاپ چالار (چاپار آتىن آياقلارينىن سىسىنى تداعى ائدر) و دىيردىلر:

— كورد گىلدى، كورد گىلدى.

اوستا عابیاس

اویونچولارین بیرى اوستا، بىرى كۈرۈكچو و نىچەسى شاگىرد اوЛАرلار، شاگىردىر
چىكىش وورماغىن سىسىنى يانسىلا يارلار:
_ دودوقه، دودوقه.

و دىيرلىر:

_ اوستا عابیاس كۈرۈويو باس.
اودا يالاندان كۈرۈك باسار.
اوستا (دمىرچى) دىير:

آخشامدى كۈرۈويون آغىزىن پالچىقلارين گىڭىدك ائوييمىزه، بىر نفر كى اۇنجەدن
الىيندە پالچىق حاضىرلايىب، كۈرۈك باسانىن آغىزينا سورتىر. اوشاقلارين ھامىسى
گولوشر و اوپۇن بىتر.

با با وئر قىلىنجى

اویونچولار، خام و جرياندان خبرسىز بىر نفرىن گۆزۈن باغلايىب بىر آيرىسى نىن
دالىنا مىندىررلر. تاپشىرارلار دىيرىن بابا وئر قىلىنجى! آتى سوروب، وئرەجىگىمiz
قىلىنجلا قوشۇنۇ قىراجاقسان. اوشاقلار بىر تاختا يا بىر آغاچىن اوجونو پالچىغا
باتىرار، گۆزو باغلى دىينىدە بابا وئر قىلىنجى، تاختانىن پالچىقلۇ طرفىن الىنه
وئرلرلر. هېچ زاددان خبىرى اولمايان و بىلنچى زادا انتظارى اولمايان اونون، مزەلى
عكس العملىنە اوشاقلار گوللر.

تىكى سورمك

تىكى، دايىرە شكلىндە دمىر مفتول يا دا نفت بوشقالارينىن قىراغىندان چىخارىلمىش
بارماق ئىينىدە دمىر اوЛАردى. بىر ده دمىردىن بىر دسته اوЛАردى كى اوجونو اىيب
تىكىه كىچىرىدىب سورىدىلر. هردىن يارىم مئتىر بىر آغاچىن بىر باشىنى "دوچىخە

منتشى" نه سويكه ييب سوررديلر. يا دا بير تكى آغاجلا دئيجهلە يە _ دئيجهلە يە سوررديلر. ماراقلۇ بوراسيدىر كى من اۋزوم شووهندەن شەھەر يېرده گللسە يىدىم ممکن ايدى يورولام. آما يولداشىمدان تكى بورج آلىب سوروب قاچا _ قاچا گلنده يورغۇنلوق حىسّ ائتمزايدىم كى هئچ بير آز دا كۈنلۈم آچىلاردى!

توب گىتمەك

رئزىن توپلا هر اوپۇنچو تكىلىكىلدە يېرده توب گىدردى. يعنى توپو بىر الى ايلە يئە وورار، قالىخدىقىدا يئە وورار و دوام ائدردى. هر اوپۇنچو چوخ گىدردىسىه اوداردى.

آغاچ مىنیب آت گىزدىرىمەك

اوشاقدىرىپىشىپ بىر قلمە آغاچى بوداغىنىن دىيىنەن يايپىشار، قىچىن آشيرار و الينه بىر شويكه آلار، سانكى آت مىنیب آما اۋزو آتىن قاچماسىنى يانسىلايار، آت كىمى كىشىنە يەر و هەردىن دە شويكهنى قمچى كىمى دالدان آتا وورار.

قوددار بَيْ نِين گلینی

آذربایجان ناغیل لاری (خوی روایتی)

سُؤيله ين: رحمتليک آنام.

سُؤيله نيلن يئر: خوی _ ٥٢/١٠/٩

ائشید يب يازان: علیرضا ذیحق ٨٩/٣/١٨ (یازى دانيشيق بىچىمىندىرى)

بىرگون وار ايدى بيرگون يوخ ايدى ايکى گۆزلى قىز وار ايدى. بو قىزلار همشە جوت گۈزىدەيلر. ائولرىنин يانىندا آى باتان آدىندا بير باغ وارىدى . ايلين اون ايکى آىي اوردان دوم – دورو بير سو گىچىردى اونلار دا هردن سويا دوشوب چىمىرىدىلر. يايىن ايسىسى گونترىنин بىرىننە، بونلار سوپونوب سويا دوشوب چىممح همى، قىزلاردان بىرى كى آدى هئىوايدى قود(قورد) جىلدىنه دوشوب او بىرىسى ده قورخودان قاچىر.

هئىوا دا ناچار اۋز يود – يوواسىندان گىئىب داغ دا داش دا قالىر كى گۇرە باشىنا نە گلىر. بىر يئر وارىدى آدى جەنم درە ايدى هئىوا گىئىب اوردا اۋزونە بىر ماغارا تاپىر. بو قىزىن "اوختاي" آدىندا بىر نىشاننى سى وارىدى كى حال قىسييەنى ائشىت مەھمى، اورەبى دۆزمۇيوب دوشور يولا. آز گىئىر، چوخ گىئىر آما هەش بىر قوردا توش گلمىر. گونترىن بىرگونى چاتىر بىر دەمانا، اىستىر گئچەنى اوردا قالسىن كى دەمانچى دئىير:

— قالىرسان قال آما گئچەنى قاپ باجانى بەح باغلا كى قورد اليتنن گئچەلرى آمانىمiz يوخىدى. قىريبە بىر زاددى بىر ئىچە قود وار كى گئچەلرى هردن گلىپ ياتىللار بى درمانىن يانىن دا سحر دە قويوب گىئىللر. اىشدى، گوژدى گۇرورسەن

کی ایچری گیریب سنی ده منی ده دیدیب پارتاخاللار. رحمتیح ددم دییردی قودلار هر يوز ايلدن بير، بير قیزی اؤز جىلدلىنه سالىب اونو قودادار به يىين ائولنديللر. نه واخدىكى دئىللر قوردىح كندىن ده بير قیز قوردا دئنوب، قوددار دا كى بو تهر هر يئرى گزىب دولاپلار بلتكە ده بو سۈز هئش يالان دىي.

آما سىزه دئىيم هئيوادان كى گىزلەنديي ماغارا دان ائشىيە چىخاندا، گۆزو بىردىن ساتاشير اوختايى. گۇرور كى هئيوا دىيە _ دىيە اونو سىلىر. گۇرور قاباغينا چىخسا اوخو قويوب يايا اونو اولدوره جَح، ناچارلىخдан اونو او قدر گۆزدۇبور كى گۇرور درمانا گىرير. هئيوا دا اونون دالىنجا اىچرى گىریب بير بوجاخدا گىزلهنىر. گىنچە اولور قودلارين اووولتوسو هرىشى گۇتنورور. اوختايى دا فيكىردىن ياتمىيىب قاپ باجانى چكىب باغلاسا دا گىنه تىركمانىن حاضира قويوب گۆزون تىكىر قاپىيا. بوهاندا قودلاردان بىرى يو گوروب قاپىنى سىندىرماق همى، هئيوا كى قود قىليغىن دايىدى يو گورور او قوردون اوستونه اونو دىيدىب يارالاركىن، اۆزو ده يارالانىر، بىدىنин هر قان آخديخجا، بالا _ بالا چۈنور اۆز قىليغىنا. اوختايى بىردىن گۇرور كى اونون جانىن قورتaran ائله هئيوا ايمىش. يارالى قود قويوب قاچىنجا، درمانچىنىن دا خبرى اولوب گلىنچە حال احوالى آنىيىب، اوختايىنان باهم هئيوانىن ياراسينا مرهم قويوب ئىچە گون تمام اولارى قوناغ اتلىر. ايكى عاشيق معشوق دا بير _ بىرلىرنە چاتىر. سونرا دىيرمانچى دئىير:

— هر هارا گىتسىز كندىن آما بير قوردىح كندىنه دئنومويون. خطا بلا ايندى سىزدىن ساوېشىسادا صاباحى دئمەح اولماز. ددم دىيردى قوردىح كندىن ده، قودلار اۆزلىرى گۇرۇشمەسە دە، روحلارى همشە اوردادىلار. اولار هر يوز ايلدن بىر ائلين لاب گۈزىل قىزىنى، قوددار بەيىنه گلىن سئچەللىر. يقين كى هئيوادان گۈزلى، او كت ده هله يوخدى.

هئيوايان اوختايى دا، درمانچىنى مهرىيان گۇروب اونو قوجا سىتىنىنده بولەسىن تَح قويموللار. ائله اوردا ائلەنىب اوردا دا قالىللار.

آرتىرماق لازىمىدىركى خويدا " قوردىح " آدىندا ايكى كند و " اورىن " داغينا چاتمامىش " جەنم درە " دئىيلەن بير منطقە ده واردى.

آشیق آسلام

(قیسا بیوقرافی)

معاصر آشیقلاریمیزدان "آشیق آسلام" (۱۲۸۷-۱۳۷۸)، "خوی" شهرینین یاخنلیغیندا اولان "حمزیان" کندینده آنادان اولموشدور. آناسی "نجف کیشی"، فامیلی "طالبی" ایدی. آشیق آسلامین اوستادی رحمتیک "آشیق اسد" ایمیش. او، اورگی وطن عشقیله چیرپینان احساسلى آشیقلاریمیزدان ایدی. آشیق آسلام خالق شعرینین مختلف نوعلریندە طبعینى سینامیش و شعرلر يازمیشدير. او نون يارادیجیلیغیندا، آنایوردونا، آنادیلینه سونسوز محبت، حؤرمت آیدین شکیلده گئرونمکدەدير. ئۇمرۇنون سون چاغلاریندا "لندن" فاكولته لرى دعوتلىسى او لاراق اينگیلتەريه گئتمیش، اورادا آذربایجان خالق ادبیاتى نىن نمونه لرینى او جملەدن "شاه اسماعیل" داستانىنى او خوموشدور. آشاغىدا آشیق آسلامینین يارادیجیلیغیندان بىر شعر نقل ائدیلیر:

گول تبریزیم

آذر ائلی جوشار، داشار،
دونيا وار كن آزاد ياشار،
قار قال كىمى داغلار آشار،
ائل تبریزیم، گول تبریزیم؛
گل در ديمى بول تبریزیم!

گؤزل اولار يايىن، قىشىن،
صفالىدىر داغىن، داشىن،
دوشمان آتىن ديدر دىشىن،
ائل تبرىزىم گول تبرىزىم؛
گل دردىمى بول تبرىزىم!

آذربايجان بير واخت اولار،
ائل، دريا تك جوشوب دولار،
ياغىلارين رنگى سولار،
ائل تبرىزىم، گول تبرىزىم؛
گل دردىمى بول تبرىزىم!

ياد جانينا اود سالارسان،
دوشمانلارдан باج آلارسان،
آزاد اولوب شن قالارسان،
ائل تبرىزىم، گول تبرىزىم؛
گل دردىمى بول تبرىزىم!

"آشيق آسلام" گل ايماقا!
صىدقى باغلا او سوبحان!
ائل يولوندا اول مىدانان!
ائل تبرىزىم، گول تبرىزىم؛
گل دردىمى بول تبرىزىم!

خويidan تاپماجالار

توپلايانلار: حبیب و علی اکبر زارعزاده ، علیرضا نعمتی

- ۱_ آجاج دئیيل يارپاقلارى وار، كؤينك دئیيل تيکيلىپ، آدام دئیيل دانىشىر.
كتاب
- ۲_ آغدىر پنير دئیيل، قوирوغۇ وار سىچان دئیيل.
آغ تورپ
- ۳_ اليمله اكىرم، دىليمله بىچىرم.
يازى
- ۴_ آغزى وار دىلى اولماز، يوز آجاج وور چىغىرماز.
باليق
- ۵_ آغ يئرده قارا تو خوم قمىش ايله اكىلر، آغىز ايله دَرىلر.
يازى
- ۶_ آغريسىز، غمىسىز آغلادار؟
سوغان
- ۷_ اذان او خوييار ناماز قىلماز، آرواد آلار كىين كىمىز.
خوروز

۸_ آخشام چاغيندا اريک باغيندا، اوچار بير قوش دئير: قار قار..
قارقا

۹_ آدامى وار جانى يوخ.
قبر

۱۰_ آياغى يوخ آمما يئرييير.
ايلان

۱۱_ آغ قوش سويا تۈكۈلدۈ.
دويو

۱۲_ آلتى آيدا بير قاريش، بير آيدا آلتى قاريش.
تاخيل

۱۳_ آتدىم ياماچا، دوشدو اواماچا.
دوز

۱۴_ آلدىم قازان / سالدىم قويروق / اريدى قازان / قالدى قويروق.
آياق قابى (باشماق)

۱۵_ آلتى آشيق بۇيو وار، هر گىجه ده تويو وار.
چىراق، لامپا

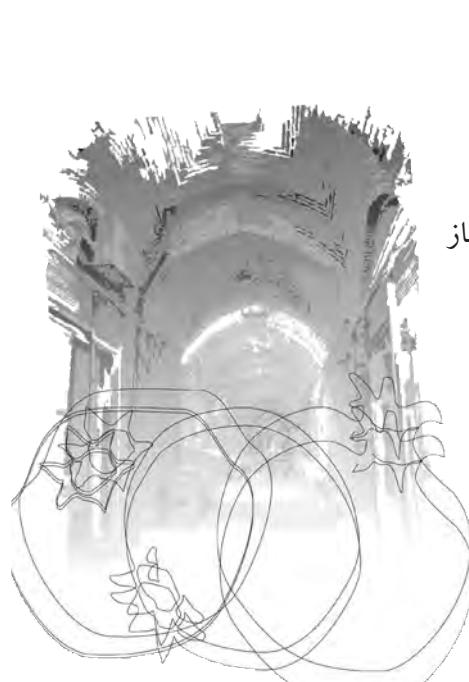
۱۶_ آلتى دريا، اوستو اود.
قاليان

۱۷_ آلچاق دامدان قار ياغار.
الك

۱۸_ آناسى بئشىكىدە، اۋزو بازاردا گىزى.
او زوم

۱۹_ آچارام ياتار، باغلارام قاچار.
دييرمان

- ۲۰ _ آخشم باخدیم چوخ ایدی، سحر باخدیم یوخ ایدی.
اولدوزار
- ۲۱ _ آتم حیطده یاتار، کؤلگەسینی اوزاقدا آتار.
تاغ
- ۲۲ _ عاشیغین قان آیاغی / قان الی قان آیاغی
عاشق بیرزاد گئوروبدو / اوچ باشی، اون آیاغی
اینک، بیزوو، ساغیچى ، سود ساغان
- ۲۳ _ عزیزیم آی دوغار،
بولوت آلتدان آی دوغار.
آناسی بئشیکدەدى،
قیزی چوخ اوشاق دوغار.
- اوZoom
- ۲۴ _ ال سیز - آیاقسیز شکیل چکیر.
شاختا
- ۲۵ _ ال سیز، ماشین سیز تو خوجو.
ھۇرومچىك (شیطان تورو)
- ۲۶ _ بالاجا گونبز، قاپیسى یوخ.
یومورتا
- ۲۷ _ بابادا وار، باليقدا وار، مئیوه‌ده یوخ، باگدا وار.
ب" حرفى
- ۲۸ _ باشینی کسدیم قانی یوخ، یومورتاسی نین سانی یوخ.
قاریشقا
- ۲۹ _ باشینی بولاد يقجا بورنو شیشر.

يومروق

٣٠ _ باشى گئى، دالى قيرمىزى، يئرلرده بىتى، اولماز
دا آجى.

چوغوندور

٣١ _ باشا ياپىشيق، بير ساپسىز قاشيق.
قولاق

٣٢ _ بالالارين يىغار باشينا، جىز - جىز آغلار.
ساماوار

٣٣ _ بازاردان آلدىم بير دنه، اىچىنده وار مىن دنه.
نار

٣٤ _ بازاردا اولماز، ترزى ده قالماز، اوندان شىرىن اولماز.
يوخو

٣٥ _ باغدان گلىرى باagli خانىم، اللرى خىنالى خانىم.
ككلىك

٣٦ _ بازاردا قاپ - قارا، ئودە قىپ - قيرمizى.
كؤمور

٣٧ _ بابانىن بير آتى وار دىندىرمىك اولماز، بير قمچىسى وار آندىرمىك اولماز.
ايلىدىرىم

"شۇرۇنى چىخاتتىدىن"

نە دئمك دىير؟

علييرضا ذيحق - خوى روایتى / ۱۳۵۶ گونش ايلى

قىدىملرده ياغى كوپه ايلن ساتاردىلار، بىرى بازاردا سىس سالاراق ساتىدىغى ياغى تعرىفleh يېرىدى. ياغا بىر مۇشتىرى چىخىب، بارماقىنى بركىن كوپه يه باساراتق، ياغدان آغزىنا قوبىوب داداراق دئىير:

— ياغىن دوز ياغ دىير! شۇرۇ لاپ بلىلىدى.

ياغ ساتانىن جىنى جووود او لووب هىسىلەنر ك دئىير:

— سىن دە كى لاپ شۇرۇنى چىخاتتىدىن! هەر نە يە ائلە او جور بارماق سوخسايدىن شۇرۇ چىخمىشىدى.

نىيە كى هله دە ائل — او بادا سارى ياغ دوزەلتىمك اوچۇن، سوتىن قاتىق چالىب، او نا سو آرتىراراق، نەھەرە يە تۈركوب چالخاياللار. نەھەر، كرە ايلن آيرانى بىر — بىرىندىن آيرار. الله گلن كەرنى ارىدىب ياغ ائدرلر. آنجاق تاماهكار آداملاردا واردىلار كى نەھەرنىن آيرانىن توربىيا تۈركوب سوپۇنو سوزر ك "شۇر" دوزەلدىب تۈركىل كوپەنин و ياشقا ياغ قابىنىن دىيىنە كى او ستوتون ياغ اىلە دولدوراللار. كوپەدە كى شۇر ياغا قاتىشىب چكىسى چوخ گلر ك قازانجلارى آرتار. باشى چىخان آداملار دا ائلە بونا گۇرە سارى ياغى دادارلار كى باشلارينا بئور ك كېچمەسىن.

خويدا خيدير نبى مراسيمى

يازىيا آلان: سيد ابوالقاسم انجوى شيرازى

ترجمەچى: علیرضا ذىحق

كىچىك چىللەنин باشلانىشى پىشىكلارين «مېرۇو» واختىنا دوشىر، خويلىلارين ايانانجىنا گئورە دىشى پىشىك اركك پىشىك دئىر: «نوروز، نوروز» و اركك پىشىك ايسە «نرگىز، نرگىز» دئىه جواب وئرر. بو سىسىلىرى دويان جماعت پىشىكلارين حامىلە اولدوقلارين بىلرلر. بىر يىرە يىغىشىپ باشلارلار خيدير نبى قاووتى دوزلتىمگە، چوخ دا يئمەلى اولار.

قاووتى دوزلتىمك اوچون آرپا، بوغدا، مكە، چىلە، گونەباخان توخومو، كونجود، قارپىز و قوهون توخومو و ايىدەنى بىر - بىرينه قاتىب اويوىدمك (دارتماق) اوچون دىيرمانا آپارلار. اونوتماياق كى ايىدە و توخوملارى قايىقلى اويوىدرلر. بىر دب اولاق دىيرمانچى اويوىدمگە پول آلماز و اونون عوضىنە كفلە ايلە بىر آز آرپا - بوغدا گئۈتۈرر.

اونو ائوه گتىريپ، تاباغا بوشالىدىقدان سونرا نىت ائدىپ، ال دىمىز بىر يىرە قويارلار. دئورەسىنە ده آينا، داراق، سورمهدان و مولچو دوزوب، گىندرلر گئچە بويو سحرەدك كىيمسە اورايىا دۇلۇنماز. اگر نذيرلىرى قبول اولورسا سحر چاغى بالاجا بىر ال يئرى قاوودون اوستوندە گۇرۇنر. بونون خيدير نبى ئىنىن يئرى اولدوغونا اينانارلار. البتە بوايشى گئورن قادىنلار شرعى نظردن تميز اولمالىدىرلار،

دسته‌مازلى اولماق دا مستحب ساييلير. خيدир نبى نين ال يئرينى گۈرن سۇينجك اولار و آلالاها شىكرا اتتمك اوچون ناماز قىلىپ، باشلايار قاووتلارى قاپى قونشو و ياخىن قوهوملارا پاي – پۇلۇش اتتمگە. قاووتى آلانلار دا اونون يئرينه قند، يومورتا، دوز و يا پول قويوب قابلارى بوش قايشارمازلار. قاووتو يىمك اوچون عاييلەلر اونو بىر كاسا يات ئۆكۈپ بال، دوشاب و يا شىره ايلە قاتارلار.

خوي "دا چيلله گئجه سى

يازبيا آلان: سيد ابوالقاسم انجوى شيرازى
ترجمه چى: عليرضا ذيحق

جماعت كاسىيدان دؤولتلى يه لازيم بىرلر كى بازاردان پشمك و حالوا آليب ائوه آپارسینلار. چيلله يه گئره بير مئجمىئى حاضيرلا يارلار كى ايچينده پشمك، حالوا، قارپيز اولار. شاما دا توپوق پىلوو يا پىلوو خوروش پىشىرلر. شامдан سونرا ائوين بئيو گو يئمهلىرى بئلۇشدوروب، او تورارلار دانىشىغا.

نىشانلى قىزلارا يوللانىلان خونچادا اون ايكى بوشقاب اولار. بو بوشقابلارا پشمك، مىلاخ، جوربهجور حالوا، قارپيز، شيرنى و آيرى — آيرى مئيولر دوزوب، او رتادا خلعت دئيلن بير بوخچا اولار. خلعت عبارتدير گلين دونوندان، قىزىلدان. قىز ائوی چوخ احتراملا خونچالارى قوناق او تاغينا قويوب، حامبلا چاي پولو وئرىب، يولا سالارلار. سونرا دوست تانيشا و قوهوملارا خبر وئرلرلر كى خونچالارى گلېب گورسونلر. قوهوم — قونشو خونچالارى گوردو كدە شادىق ائدرلر و اونون يئمهلىرىندن يئيب دئيرلر:

— ائولرى آباد

چيلله گئجه سىينده تزه ار ائوينه گئدن قىزلارا، عاييلهلىرى طرفينдин چيللهلىك يوللانار و عقيده بونادير بىلەلىك، چيللهنىن آغزى شيرين اولوب، قىش خوشلوق ايله كىچىر. خونچالارا دوزولن حالوالار اوچ نوع اولار: 1. كونجود حالواسى

۲. جویز حالواسى (گىردكان حالواسى) ۳. كئشىر حالواسى (يېرىكۈچىرەن حالواسى)
 «خوى»ون «پىرە»_سېنىدە^۱، چىلە گئىجهسى نىشانلى اوغلانلار آتا_ آنالارىلە
 بىرلىكىدە آداخلىسى گىلە گىدىب اۇزلىلە بىر قوهوندا آپارارلار. قوهونو اوتاغىن
 وسطىندە بؤيووك بىر مەجمۇئىيە قويارلار. گلىينىن آتا_ آناسىندان باشقا آىرى
 قوهومalar دا اولارلار. سونرا گلىين پرده دالىندان ائشىگە چىخىپ، سلام وئرركن
 چوخ حۇرمەتىلە بىر بوجاقدا آيلەشر و واختى چاتاركىن بىچاغى الله آلب قوهونو
 دىلىم_ دىلىم بۇلوب پايلايار.^۲

رسمدىر كى قوهونون بىر دىلىمىنى كوچە قاپىسى نىن آغزىنا قويارلار تا يو خسول
 بىر آدام اونو گۇئىتۈرۈپ يئمكلە ئودە كى اوغلان، قىزلارين بختى آچىلا و گلىين
 ايلە داماد قوشما قارىيالار. اوغلان آناسى بو آندا نىت ئىدر كى اوغلو، آلدىقلارى
 گلىينى بوشاماي. بو ائلين سئويملى رسملىرىندن بىرى بودور كى هەنج كىشى گر ك
 آروادىنى بوشاماي. هابئلە رسمدىر كى چىلە گئىجهسى شىرىتىن پالتار آسالار.
 صبح اذانى نا دك پالتارلار شىرىتىن دوشورسە، بو اينامدا اولارلار كى بو ايلين
 قىشى سوپىق و قار_ بورانلى اولاچاق. گر ك
 كى اىين لىينى بر كىدىب پالتارلارىنى
 چوخالدار.

۱_ پىرە خوى شەھرىنىن كىندرلىرىندن بىرىيدىر كى ايندى بالاجا بىر شەھر اولوب، رسمى منع لىدە
 «فيروزوق» دئىيلir.

۲_ بىر پارا يېرلەدە و زمانلاردا، قارپىز عوضى قوغون ياخىن ترجىح ئىدىلir.

آنین یازیسى

(خوى روایتى)

روایت ائدهن: رحمتىلیک آنام علویه خانیم

ائشیدىپ يازان: علیرضا ذيحق (ناغىل دانىشىق بىچىمىنەد يازىلىپ)

بىر گون وار ايدى بىر گون يوخ ايدى. آللادهنان سئواى هېش كىم يوخ ايدى. بىر شاه وارىدى بىر ده اونون خانىمى. گونلرىن بىرىنندە شاھين خانىمى يىخىلان كىمى آننى نىن درىسى سوپولور. شاه گۇرور اونون آننىندا يازىبىلار:
— بو آرودا اوغورلۇغا خاطىر توتوب باشىن قىرخاجاقلار.

شاھ قالىر الدن آمانا نئىنه سىن، نئىنه مەسىن. اوغلۇن چاغىرىپ دئىر:

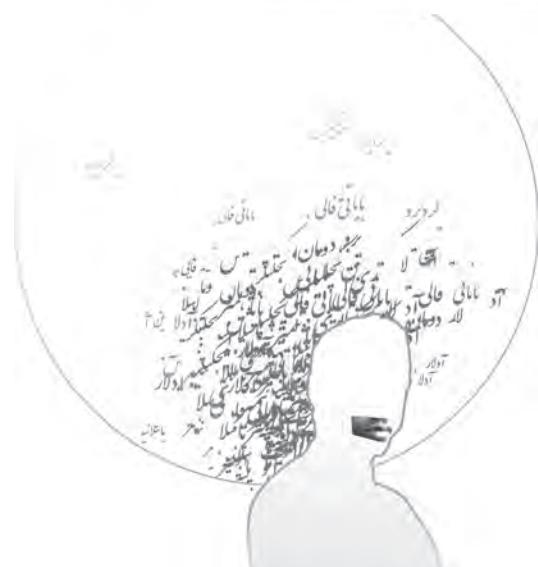
— بو اونون آننى نىن يازىسىدە سىلمەسى اولماز. بىزىم ده بو مملكت ده عايىر حىامىز وار من دئىيرم ائله گىزىلچە آنانى دا گۇئتور گەت اوزگە بىر يېرە. او قدر اوننان اوردا قال كى آننى نىن يازىسى باشينا گلېپ قىيىدەسىز.

شاھين اوغلۇ آناسىنى گۇئتوروب چىخىر يولا. او زاق بىر يېرە گىندىپ آد سانمارىنى گىزىلەدىللىر. شاھين خانىمى اوردا بىر بى آرودىينان دوست اوللور. بىر گون گىندىللىر حاماما، يو يونوب كېچىنلىر حامامنان چىيىخاندا، بىين خانىمى گۇروركى قىزىل گىردىنىدى يوخدى. هريانى آت ويرىپ اوس چىخىر آمما اونى تاپانمىر. ظئنى گىندىر شاھين خانىمينا. نىيە كى حامام قوروغايىدى اوننان سورا دا هېش كىس حامامدا يوخ ايدى.

ايش چكىر شىكايدى تە اونون باشىنى قىرخىب شەرى دؤد دئوره دولاندىريللار.
 نىچە گون سورا كىزىل چىحلى پالتارلارى يوپىوردولار كى اللرىنە بىر شئى دېير.
 تشت دە كى پالتارلارى يئە ئۆتكوب ايشلىرىنى (ايچىرىنى) آختاراندا، قىزىل
 گىردىنى تاپىپ خانىما موشتولوخ وئىليلر. بىين خانىمى گۈرور كى ناخاخ يئە
 خالخا بؤھتان ويرىب آروادىن عايىرىنا توخونبىدى.

پەشمان اولوب گىندير حلاللىغ آلماغا كى گۈرور او لار ائوی بوشالدىب گىندييلر.
 قاپى قونشودان اولارى سوروشوب آختارسا دا هئش كس اولارين هارا
 گىتىحلرىنى بولمورلر.

شاھين خانىمى اوغلوينان برابر اۋز مەملەكتىرىنە دۇنوب، گىنە باشلىر، گىشمىش دە
 كى كىمى قصردە اۋز خانىملىغينا. گۈيدىن اوچ آلما دوشور، بىرى منىم بىرى سنىن
 بىرى دە ناغىل دىيەنин.

بایاتیلار (۲)

پرویز یکانیزارع

سئوگىيە حصر اولونموش بایاتیلارين چوخوندا وفا، حسرت و اينتىطار موتىولرى يوكسىك بير صنعتكارىلقلما ترنوم ائدىلىرى. ائله بئلهدىر كى بایاتیلارين ان قوتلى نمونهلىرى سئوگى ليرىكاسى آدلانىر. بو بایاتیلاردا هميشە اينجه اىنسانى حىسىلرى درىن و صمىمىي و بديعى اوبرا زالار واسىطەسى ايلە گؤستريلىر. اورنىڭ:

بو داغلار قوشاداغلار
ۋئىب باش _ باشا داغلار
يارىيم سندە گزىيدىر
سى يوز ياشاداغلار
ياخود سئوگىلىسىن بوتون باشقۇا ثروتلەردن اوستۇن بىلەن بىر عاشقىين سۈزۈنە
دېقىت يېتىرىن:

قارا آت نالى ئىيلر؟
قارا قاش خالى ئىيلر؟
سن كىمى يارى اولان
دۇولتى، مالى ئىيلر

گئوروندو يو كيمى، بو ساده جه باياتى نجىب اينسان سئو گيسينى نقدر يو كسك و ديرلى بير ثروت كيمى تر نوم ائدير! بو باياتيدا خالقىمiza خاص اولان ساده، عينى حالدا درين بير فلسفة گئورونور، او اينسانين دؤولتىدن، مالدان مقاييسه ائدىلمز درجه ده يو كسك او لماسىدир!

آيدىندىر كى بو ساغلام سئو گى، اورتا عصرلرده فۇdal دايىرەلىنده و سارايىلاردا، سئو گىنىن و محبتىن، مala، پولا، دؤولته، شۇھرته و حاكمىتە تابع ائدىلىدىكى بير دئورده تبلىغ اولونموش بير سۈزدۇر. و بو كيمى باياتيلار فۇdal اخلاقينا، عايىلە مناسبىلىنە، داورانىش نورمالارينا قارشى چئورىلن نۇونەلر مەمضىڭىنىش زحمت كش كوتلهلىرىن، خالقىن دونيا گئوروشونو و حياتا باخىشىنى ايفادە ئەدەرىميش. ماھنى قوشان بير كيمىسى، مىجىلىسلەدە چالىب خالقىن روحونو او خشىيان سەنعتكارلار ايسە تعقىب اولونورسا، اولو ملە هەدىلىنىرسە دە، بوتون بو ياساقلارا باخما ياراق آذربايجان خالقى اۋز اورك سۈزۈنۈ دئىر، دنيوى حىسىلىنى، حيات عشقىنى، ياشاماق مقصدىنى باياتيلار قالىيىنده سۈيەلەيرك عصىردىن – عصىرە، نىسىلدىن – نىسەلە كېچىرر كى چاغىمiza قدر گتىريپ چىخارىردى. ائلە بونا گئورە دە يېنى اورتا عصىرلرین فۇdal دونياسينا قارشى چئورىلىدىكى اوچون بىزىم باياتى، ماھنى، عاشيقانە داستان و آشىق پۇئىيامىزىن يالنىز بدیعى استىيك دئىيل، بئويوك سىاسي، ايجتماعى – تارىخى اهمىتى واردىر.

عاشىغانم نئچە سايمى؟
نه سايمى، نئچە سايمى؟
سنسيز كىچىن گونومو
عۆمۇرمە نئچە سايمى؟
يا خود

من عاشقیم أَسَنْ گَل
قارا باغریم کَسَنْ گَل
عالَمْ كَعْبَه يَهْ گَئَسَه
منیم قَبْلَه مَهْ سَنْ گَل

هابئله بایاتیلاریمیزین چو خو آذربایجان

قاياناقلارینین حیات و معیشتینی اؤزوندە تصویر ائدیر.

اوزللىكىلە فۇداڭ جمعييتنىدە قادىنلارين آغىر معیشتى، چتىنلىكلىرى، يو خسوللوقلارى، حقوق سوزلۇقدان شىكايىتى و باشقا جەتلرى بایاتىلاردا گۈزە چارپىر. دئمك، قادىن و قىزلارين معنوی اضطرابلارى، دۆوردن و زمانەدن ناراضىيلقلارى، ان ضرورى و قانونى حىس و آرزو لارينين تاپدالانماسى بىر چوخ بایاتىلارين اساس مەوضۇسۇدور. غم، كدر دىنيزىنندە غرق اولموش و هر طرفدن الى اوزولموش قادىنин اينلە يېش و سىزلامالارىندان بىر اۇرنىك:

داغلار داغىمدى منىم

غم او يلاخىمدى منىم

دېندىرمه قان آغاڭلارام

يامان چاغىمدى منىم

٤١

ياخود اوزوندەن مقاييسە ئىدىليمىھ جىك درجه دە بئيوشك، قوجا كىشىيە زورلا اره وئريلەن قىز اؤز حقوق سوز و آجى طالعينىن بىلە دىلە گلىرى:

آغ آلمَا آلالانىبدى
بوداقدان ساللانىبدى
جاوان دئىيە وئردىلر
ساققالى چاللانىبدى

گئر کملى يازىچى جعفر جبارلى، خالقين ماهنى و باياتيلاريندا صميىمى، طبىعى، گۈزل حىسلىر گۈردو يونه گۈرە بۇ نمونەلرە اور كەن عاشيق اولموشدور. او بىر ال يازماسىندا بو بارە دە بىلە سؤيلە يېرىز:

«بىلە بىر ائل شاعيرى اۆز سئودىيگىنە قارشى:

من عاشيق، نئينىم سنه
دوشوب دور مئيليم سنه
من دؤنسىم اوزوم دؤنسون
سَن دؤنسن نئينىم سنه؟

دئيرك اىستىر – ايستمز تو تدوغو تأثيرى باشقاسىنا نقل ائدىيدىر. بورادا ائل، داها دوغروسو اونون ڭدرىنى، سئوينجىنى تانىيان، اونون سئوينج و اضطرابلارينين ترجمانى اولان بىر شاعيرين بلاواسىطە حياتدان، معيشتىن آلدигى تزه دويغۇسونون صميىمى بىر اىفادەسىنى گۈرورو ك. او خوجويا بديعى بىر هىجان وئرن دە بو صميىميت دىر.»

قايناق لار:

- ١- باياتيلار توبپلوسو، پرويز يكانى زارع، ١٣٧٤.
- ٢- آذربايچان فولكلورندان نمونەلر، دكتىر سلام الله جاويىد، ج ١، ١٣٥٨.
- ٣- اۆزوموز و سۈزۈمۈز، ولايت قىيىنچى، ١٣٧٧.
- ٤- آذربايچان شيفاهى خالق ادبىاتى، پاشا افندىيف، باكى، ١٩٧٠.
- ٥- باياتيلار، آ. محمد دوا، باكى، ١٩٧٧.
- ٦- آذربايچان خالق يازىنى اۋرنىكلرى، تىزجان، آنكارا، ١٩٩٤.
- ٧- آذربايچان شيفاهى ائل ادبىاتينا بىر باخىش، پرويز يكانى زارع، ١٣٧٧.
- ٨- بررسى ادبيات شفاهى آذربايچان، ر.پورا كېر.

* * * *

سۈزلۈك:

قىف = قيفو: حصبه، مطبقه

سوچاق: آبگير، زمين نمناڭ

واريانت: نسخه بدل، مغايير، مختلف

ڇانر: نوع، سبک

دئال: حقيقىت

پوئىيا: شعر، نظم

لىرىيڭ: تغزل، غزل سرائي، شعر غنابى

استتىيڭ: بديعى، زىيائى، ظرافت

جناب حسین ناموردن بیر مكتوب

ائل بىلىمى درنگىياله ياخىندان علاقە ساخلايان، جناب حسین نامور در گىمىزە لطف دولو بير مكتوب گۈندرميش و اورادا بير نئچە تنقىد و اۇنرى ايرلى سور موشدور. بىز جناب ناموره درين مىنتدارلىغىمىزى بىلدىرر ك، اونون مكتوبون و اۆز جوابىمىزى آشاغىدا گتىرىرىك.

"ائل بىلىمى در گىسى نىن رئدا كسىا هېتىتى"

أولوتانرىنین أدبىلا

سايىن قارداش ائل بىلىمى درگى سىنinin باش يازارى.
درگىنىزىن تېرىزىدە يايىل دېغىنا تانىق اولدوقدا
مېنلرآلقىشلا اونون قورو جولارينا ، يازارلارينا ساغ
اولون دنمك بېرىنجى گۇزرويمىز سايىلىر. بير
اولوسون وارلىغىن دنمك، ايتىپ باتمىش سوزلرىن ،
اتالار سوزلرىن، يىرلى دنىيم لرى، كۇى لردىن،

کتلردن او بالاردان انللردن اخтарیب تاپیب بیر پنره
تو پلاماق آز ایش دنییل، بونا یوکسک دیه ر ونرمک
گرکدیر. آنجاق یوروویه نین ییخیل ماغین، ینرییه ن
ایاغین داشا دیمیین، یولچو یانیلماغان، بیله- بیله
گولن آیدا (اردیبهشت آییندا) یا بدیغنیز درگیدن او زنک
الیب ننچه سوزو دنمک زوروندایام.

۱)- ایکی نومره لى یا پراقدا باش یازار+باش
یازار + ... ! بیلدیبیز کیمی هر یا بینتی نین بیر باش
یازاری (سردبیری) او لار.

۲)- تبریز آغزیندا، دره گز آغزیندا، زنجان آغزیندا،
...؟ سوز دوزلديجى او زمان گرکدیر دیل تورنى،
سوز قورولوشو، زادلارین ننجه لیین همیده او زللىپین
با خیشدان کنچیریب بیرزادا آد قویا. یوخسا یانیلا
بیلر.

۳)- او نری او لاراق آشاغیداکی سوزلری با خیشدان
کنچیرین. دوزنه ين (رنداكتور)، قونو (موضوع)،
یا بیلسین (یابینا و نریلسین)، چشیتلی بولگه لرین
(مختلف بولگه لرین). یا بیلا جاق (یابینا و نریله
جک). تلفن لا، ای منیل ایله ایلگى قورون (تلفن یا
ای منیل واسطه سی ایله بیزیمله علاقه یار اتمانیزی

رجا اندیریک)، سوز (لوغت). سوز جوکلر
(اصتلاحات)، تبریز دنیمینده (تبریز اغزیند)...

ینرینه ایشله بیلر سینیز. ۱۳۸۹ / ۴ / ۲۶

حسین نامور

جواب:

جناب نامور در گیمیزده چالیshan دوستلاری گؤزل سؤزلره آلقیشلا دیغینیز اوچون سیزه چوخ تشکر ائدیر و آشاغیدا کی ایضا حاتار ایله ده آچدیغینیز اونملی مبختلر حاقیندا اوز دوشونجه لریمیزی سیزینله پایلاشماق ایسته بیریک.

۱- یازمیش سینیز کی هر در گگی نین بیر باش یازاری اولار.
البته چوخ واختلات بو دوغرو بیر ثبیت سایلا بیلر، اصلینده بیزیم ده ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸- جى ایللرینده بوتون یایینلاریمیز سیز دئین کیمی صیرفا رئدا کسیه هئیتی نین مسئولیتی آلتیندا یایینا وئریلیر. آنجاق ۱۳۸۹- جو ایلين عرفه سینده آلدیغیمیز قرارا گؤرە معین ساحه لرده بعضاً اوزل سایلاریمیزین ترتیب ائدیلیب یایینلاتما سینی عهده میزه گؤتوردو ک. بو اوزل سایلار هر هانسى بیر عمومی فولکلور بئولمو، هم ده چئشیتلی بئلگەلرین فولکلورو و دیالکتری م موضوعوندا او لا جاق. سوز يوخ کى بو سایلارین ماتریاللارینین توپلاتما سی و ترتیب ائدیلمه سی نین اصیل زحمتی رئدا کسیه هئیتی نین دئیل، بلکە همین اوزل سایى نی ترتیب ائدن شخصین بويوندادیر. بو سایلاردا رئدا کسیه هئیتی نین رولو دوزنله يېب یایینلا ماقدیر. بونا گؤرە ده اوزل سایلاریمیزا بیر اوزل باش یازار او لماسینی واجیب بىلدىك. باشقا سؤزله اول باش یازار سئچیلدی، سونرا اونون عهده له دیگى قونو قبول اولوندو. باش یازاری او لمایینجا اوزل سایى چیخار مامیز بئله ممکن او لمایا جاقدیر.

بىلدىيگىنiz كىمى بىر چوخ باشقانشىرىلەر دە ئۆزلى سايىلار اوچون اۇزونە مخصوص بىر مسئۇلو اوپلار. نىچە كى بورادا دا ئىلە همىن نومرەدە گۇردو گۇنۇز كىمى خوى فولكلۇر و ئۆزلى سايىسىنىن باش يازارى جناب علیرضا ذىحق اولموشلار.

١- " تبرىز آغزىندا "، " درگز آغزىندا " و... بو كىمى ترمىنلى ئاھىراً بىنمه مىش سىنiz و آشاغىدا يازدىغىنiz كىمى اونون عوضىنە " تبرىز دئىيمى " ترمىنلى ئاھىراً بىنمه مىش سىنiz.

بىز بىلمىرىك " آغىز " سۈزۈنۈ ايلك دفعە دىالكت و لهجه قارشىليغىندا كىم ئۇنرىمىشدى، آنجاق بو ترمىن توركىيەدە تمامىلە يايىغىنيدىر. اصليندە بو قونودا بىزىم اوچ سەچىنكەن بىرىندەن فايدالاتاجاغىمېزى دوشۇنورك: ١- تبرىز آغزى،

٢- تبرىز شيوھىسى ٣- تبرىز دىالكتى

بونلاردان بىرينجىسى توركىيەدە و اىكىنچى ايله اوچونجوسو قوزئى آذربايجاندا ايشلەنir. بىز جە بونلارдан علاوه دئوردونجو بىر ترمىن داها ياراتماق احتىاج يوخدۇر و بو درگىدە دە توركىجە اولدوغۇ اعتىبارى ايله " تبرىز آغزى " ترمىنلى داها دا اوستۇنلوك و ئەردىك.

٤- بىلىرسىنiz كى علمى متنلەر دە ايشلەنن ترمىنلۇژى، عادى متنلەر دە ايشلەنن سۈزلەر ايله فرقىلىدىر. بو ساحەلر دە تېبىت اولموش ترمىنلى دېيىشمك اورتالىغا آنلاشىلما مازلىق و قارما_ قارىشىقلىق سالا بىلر.

مثلاً سۈزجوك فارسجا " تىكوازه " نىن و " دئىيم " ايسە " اصطلاح " يىن قارشىليغىندا ايشلەنيلir، بورادا اونلارى باشقى معنالارا ايشلەتمك علمى يازىلارا دقتىزلىك گتىرر. بو گون تورك دونياسىنىن اۇنملى چابالاريندان بىرىسى ادبىيات و فولكلۇر ترمىنلىنىدە وحدت ياراتماق چاباسىدىر. بىز دە چالىشىرىق بۇ قونودا باشاردىقجا توركىيە و قوزئى آذربايجان عالىملى طرفىنندەن ايشلەنن اورتاق ترمىنلەرن دە فايدالاتاق.

عزيز حسين بى نامور

بو ايکى ترمىندن باشقان، اۇندرىيگىنىز بوتون لغتلىرىن بىر چوخونو فايدالانماغا
چالىشا جاغىق. او مود ائدىرييڭ كى گله جىكده دە يئنە اۋز اۇنريلرىنىزى بىزدىن
اسىر گەمە يەسىنىز.

